

מבט על, גיליון 1285, 26 במארס 2020

סוריה: מלחמה בימי קורונה

כרמית ולנסי וענת בן חיים

למגפת הקורונה פוטנציאל השפעה על המתחולל בזירה הסורית, ובמגוון היבטים: אם יגבר קצב ההידבקות של גורמים איראנים בסוריה ובאיראן, טהראן תתקשה לקדם את פרויקט ההתבססות בסוריה; הישגיו הצבאיים של המשטר יואטו ככל הנראה, נוכח המצב ובעיקר עקב פגיעה פוטנציאלית במשענות הסיוע – איראן, חזבאללה וייתכן אף רוסיה; התפשטות הנגיף בסוריה ובשכנותיה עלול להעמיק את הקטסטרופה ההומניטארית, שעמה מתמודדים אזרחי סוריה במשך שנים, בעיקר באזורים צפופי אוכלוסין וביניהם מחוז אידליב. לבסוף, מעמדו והלגיטימציה המפוקפקת לה זוכה בשאר אל-אסד עלולים להתערער עוד נוכח הלחץ הציבורי הפוטנציאלי. נכון יהיה לישראל, העסוקה ממילא בהתמודדות עם משבר הקורונה, להימנע מהגברת התקיפות בסוריה בעת הנוכחית ולאפשר לתהליכי ההיחלשות של "הציר" האיראני למצות עצמם.

נגיף הקורונה לא פוסח על הזירה הסורית. מעדויות של גורמי רפואה וזכויות אדם הנמצאים בסוריה, עד כה נמנו לפחות 2,500 חולי קורונה בכחמישה ממחוזותיה של המדינה: דמשק, טרטוס, לאד'קיה, חומס ודיר א-זור. בדומה לשליטים בזירות אחרות במזרח התיכון, השרויות במלחמות אזרחים ממושכות ובראשן לוב ותימן, גם המשטר בדמשק הכחיש בתוקף את התפשטות הנגיף והסתיר מהאוכלוסייה את תמונת המצב ואת אוזלת ידו בטיפול במשבר. ב-22 למארס, חשף משרד הבריאות הסורי מקרה ראשון, ובודד לטענתו, של אישה חולת קורונה, ששבה לסוריה מחו"ל, ומאז דווח על מספר בודד של נדבקים במדינה.

חרף ההכחשות, משטרו של בשאר אל-אסד נקט שורת צעדי מנע: סגירת בתי הספר ואוניברסיטאות, נכון לעת הזו עד 2 באפריל; ביטול תפילות יום השישי במסגדים עד 4 באפריל; דחיית הבחירות לפרלמנט מ-13 באפריל ל-20 במאי; קיצוץ שעות העבודה במוסדות ציבור; עצירת הגיוסים לצבא; ביטול אירועי ספורט ותרבות וכן התקהלויות שונות, לרבות איסור על עלייה לרגל לאתרים קדושים וסגירת הנמלים ומעברי הגבול. למרות ההכחשה, המשטר דרש מארצות הברית להסיר לאלתר את הסנקציות שהטילה על סוריה והצהיר כי וושינגטון תהיה אחראית לכל קורבן מהנגיף שיירשם בשטחה.

לנשיא אסד מספר סיבות להסתיר את התפרצות הנגיף בארצו: ראשית, היעדר מערכת בריאות מתפקדת לאחר תשע שנות לחימה וכן מחסור באמצעים וציוד רפואי לרבות ערכות בדיקה של הנגיף; שנית, הודאה בהתפרצות הנגיף עלולה לייצר לחץ ציבורי ופוליטי נגד המשטר, הן מקרב תומכיו והן מקרב האופוזיציה שנותרה; שלישית, המשטר תלוי עדיין בתמיכה האיראנית ולפיכך מסתיר את העובדה כי ההדבקה והתחלואה החלה בקרב שלוחיה של איראן בסוריה; לבסוף, אסד חותר לנצל את העובדה שהעולם עסוק בהתמודדות עם מגפת הקורונה כדי להאיץ את המערכה הצבאית להשבת שטחים לשליטתו, בעיקר במחוז אדליב שבצפון מערב סוריה.

מחוז אדליב - מעוז המורדים המשמעותי המאכלס כ-3.5 מיליון תושבים, סובל מהיעדר תנאים רפואיים סבירים ומתפקוד חלקי בלבד של מערכות הבריאות והמתקנים הרפואיים המצויים בו. נציגיהם של ארגוני רופאים הומניטריים הפועלים בסוריה מתריעים על פוטנציאל לאסון נרחב במדינה אם הנגיף יתפשט במחנות העקורים הארעיים שבמחוז ובסביבתו. תרחיש כזה עלול להוביל לגל נוסף של פליטים, בין אם נגועים ובין או לאו, שיתדפקו על שעריה של טורקיה.

בעוד ארגוני אופוזיציה סורים, בסיוע ארגון הבריאות העולמי וארגונים הומניטאריים נוספים, נערכים לקליטת ציוד רפואי מניעתי והקמת מרכז רפואי מבודד באדליב, תוך קיום תרגילי חירום ומעבר ציוד רפואי מטורקיה, המשטר לא מראה סימנים להיערכות להתמודדות עם המשבר חסר התקדים במחוז אם הנגיף אכן יתפשט בו, ואף צפוי שאם כך יקרה, הוא יראה בו הזדמנות להיפטר מאוכלוסייה לא נאמנה. לאור זאת, ארגון הבריאות העולמי הצהיר ב-16 במארס כי כוונתו לבצע כבר בימים הקרובים באמצעות רופאים מערביים בדיקות לאיתור נשאים של הנגיף באזורים שבשליטת המורדים בצפון מערב סוריה.

אסד ממשיך להתמודד עם אתגרי משילות גם בדרום סוריה ולהילחם בכוחות מורדים הגובים חיי לוחמים מקרב כוחות המשטר. במקביל נמשכת גם המחאה הציבורית נגד המשטר ברחבי דרעא, העיר שבה החלה ב-2011 המחאה שהתפתחה למלחמת האזרחים. חשיפת מקרי הקורונה ו/או התפשטות מואצת של הנגיף, שתגרום לקורבנות נוספים, עלולה להוות טריגר משמעותי לשלילת הלגיטימיות של המשטר בעיני הציבור הסורי.

בין הקורונה להתבססות האיראנית

איראן מהווה את מוקד ההתפרצות החמור ביותר של ווירוס הקורונה במזרח התיכון, וכנראה הפיצה אותו לאורך הציר השיעי – לעיראק, לסוריה וללבנון. סוריה היא מהמדינות היחידות שטרם ביטלו טיסות לאיראן וממנה. יתר על כן, מדיווחים בשטח עולה כי הגבולות בין סוריה לעיראק נותרו פתוחים למעבר לוחמי מיליציות פרו-איראניות, בלי בדיקות של נשאות לנגיף עבור גורמים שנכנסים לסוריה. התנהלות זו, לבטח אם תימשך, תאיץ במידה ניכרת את קצב ההידבקות במדינה. לראייה, נחשף כי רוב נשאי הנגיף אינם סורים במוצאם אלא בעיקר איראנים, פקיסטניים ועיראקיים - חלקם פעילי המליציות השיעיות הפועלות בסוריה בחסות איראן. בנוסף, דווח כי מת מקורונה מפקד איראני בכיר, שהיה דמות מרכזית, לצד קאסם סלימאני, והיה אחראי לגיוס ושליחת לוחמים אפגניים פרו-איראניים להילחם בסוריה בשורות מיליצית הפאטימיון. חרף זאת, דווח כי המשטר מסתפק בהנחיית חייליו להימנע ממגע עם חיילים איראנים ומכניסה לבסיסהם, ביניהם בסיס "האמאם עלי", השייך לכוח קדס בסוריה.

לא רק גורמים איראנים בסוריה אלא גם אנשי חזבאללה נפגעו מנגיף הקורונה, ועל פי דיווחים מלבנון, עשרות אנשי הארגון נדבקו בנגיף בסוריה ובלבנון ופנו בחשאי למחנות הסגר שבשליטת חזבאללה בבירות ובשטח בסוריה.

מעבר לפוטנציאל הפצת הנגיף בקרב אזרחי סוריה, המשמעות היא צמצום הדרגתי בכוח הלוחם האיראני ובשלוחיו, כמו גם בהיקף הגורמים האיראנים הרתומים להעמקת ההתבססות האזרחית בסוריה (גורמי דת, חינוך, מהנדסים, יועצים וכד'). אלו עשויים להאט את קצב העברת המשלוחים של אמצעי לחימה, ובכלל זאת לצמצם את הפעילות המבצעית האיראנית בסוריה. ב-16 במארס

מסר דובר צה"ל כי ישראל מזהה האטה בפעילות האיראנית נגד ישראל, כנראה בשל הצורך להתמודד עם התפרצות הקורונה, וסביר להניח שהמגמה תימשך.

על אף האתגרים, קשה להניח שאיראן תזנח לחלוטין את חזונה להתבסס בסוריה ולבטח תמצא חלופות לממשו. כך למשל, גיוס 9,000 שיעים סורים בדרום סוריה ובצפון-מזרח המדינה לשורותיה בחודש מארס היה חלק מהתוכנית האיראנית לבסס כוח שלוחים מקומי. זאת, בנוסף להגברת המאמץ להמיר את דתם של סונים ודרוזים סוריים בתמורה להענקת הטבות כלכליות וסוציאליות מרחיקות לכת. התפתחות זו, על רקע האתגרים שמקורם במגפת הקורונה, עשויה להעיד על כיוון אסטרטגי – בדומה למודל חזבאללה בלבנון - שנועד להוות חלופה או לכל הפחות פיצוי לצמצום הכוח איראני הפועל באופן ישיר בסוריה.

סיכום ומשמעויות לישראל

למגפת הקורונה פוטנציאל השפעה על המתחולל בזירה הסורית במגוון היבטים: המרכזי ביניהם הוא הנוכחות האיראנית בסוריה. אם קצב ההידבקות של גורמים איראנים הן בסוריה והן באיראן יגבר, איראן תתקשה להמשיך את פרויקט התבססותה בסוריה בקצב המתוכנן. שנית, תרחיש התפשטות הנגיף בסוריה ובשכנותיה עלול לגרום קטסטרופה הומניטארית, אם הנגיף יתפשט במחנות העקורים, למשל במחוז אידליב, או במחנות הפליטים שבטורקיה, לבנון וירדן, המארחות מיליוני פליטים סורים.

מזווית המשטר, הישגיו הצבאיים ככל הנראה יואטו נוכח המצב, ובעיקר עקב פגיעה אפשרית ברציפות התמיכה האיראנית. ראוי להזכיר גם את רוסיה, שבנוסף לאתגרים השוטפים שבפניה, מנהלת בשבועות האחרונים "מלחמת נפט" נגד ערב הסעודית סביב ירידת המחירים כתוצאה ממשבר הקורונה. התפתחויות אלו עלולות להסיט קשב הן בטהראן והן במוסקבה, ובהמשך גם משאבים, מהזירה הסורית.

לצד היחלשות פוטנציאלית של משענותיו המרכזיות של המשטר - רוסיה ואיראן – גם מעמדו והלגיטימציה המעורערים ממילא של הנשיא בשאר אל-אסד עלולים להתערער עוד יותר נוכח התפשטות המגיפה וחוסר האונים של השלטונות. אסד הוכיח בעקביות במהלך שנות המלחמה כי אינטרסים אישיים, פוליטיים וצבאיים שלו גוברים על שיקולים הקשורים שלומם ורווחתם של אזרחי המדינה. התפרצות הנגיף עלולה להגביר את הלחץ הציבורי, אולם סביר להניח שגם במקרה זה המשטר ידכאו באלימות.

ישראל, כיתר מדינות העולם, עסוקה בהתמודדות עם המשבר הפוקד אותה ולפיכך אין זו העת לקדם את המב"מ (המערכה שבין המלחמות) נגד ההתבססות האיראנית בסוריה. יתרה מכך, ייטב אם תאפשר לתהליכי ההיחלשות של הציר האיראני למצות את עצמם בלי התערבות שתסיט את הקשב לכיוונה. על כן, מומלץ לפעול במישור התודעתי ולקדם מסרים המופנים לציבורים במדינות הציר השיעי, ובעיקר בסוריה, שלפיהם איראן היא האחראית להפצת הנגיף ולסיכון האוכלוסייה, וכי מדיניות ההסתרה של אסד מוכיחה שוב שיציבות המשטר חשובה לו יותר מחיי התושבים. בעתיד, על ישראל יהיה ללמוד את השינויים שחלו בזירה הסורית בעקבות משבר הקורונה ולגבש מתווה מעודכן למערכה הממושכת נגד התבססות איראנית בסוריה.